

Mezi odpradávná známé rostliny patří také mandragora. I když ji málokdo z nás asi viděl nebo by ji dokázal přesněji popsat, její znalost alespoň jako jména je téměř všeobecná. Zaslýchne se jí třeba v současné populární písni v rozhlasu „... kořen mandragory a z něj silný čaj“ nebo čteme v pohádce větu „Mandragora, lomikámen, už je s tebou čerte ámen.“ Třebaže časy její největší slávy ve středověku jsou už několik století za námi podívejme se na tuto tajemnou a mnohými pověrami opředenou bylinu dnes blíž a poodkryjme trochu závoj tajemna, který ji obklopuje. Co znamená její jméno, kde rostla a na co všechno se jako lék používala i zneužívala.

TAJEMNÁ MANDRAGORA

Stručný popis rostliny přináší populární Polívkovo dílo Užitkové a pamětné rostliny cizích zemí, které vyšlo v roce 1908 a které lze ocitovat:

Mandragora lékařská (Mandragora officinalis Mill.), u Presla zvaná pokřín, jest vytrvalá bylina mající dužnatý, řepovitý kořen, z něhož vyhání hustou růžici velikých, čeříte zprohýbaných listův a ze středu růžice úhledné, skoro přisedlé květy asi téhož složení, jaké mají květy rulíku nebo blínu, s nimiž patří do čeledi rostlin lilkovitých (Solanaceae). Plody jsou bleďožluté, mnohosemenné bobule.

Rostlina zajišťující nezranitelnost, nesmrtnost a ještě navíc rozmnožující peníze!

Samotné řecké slovo mandragora znamená v překladu bylinu rostoucí poblíž pasteveckých chýší. Mándra značí horskou chatu pastevců a agora znamená shromáždění. U nás se mandragora nazývala také nejrůznějšími dalšími jmény. Některé však byly spíše označením pro posed, kterým byla v našich poměrech nahrazována či napodobována. Jako rostlina ze Středomoří totiž u nás neroste. Byl to mužík, mu-

žíček, cícmužíček, strýček, šibeníční mužík, pokřín, posedl, německy pak Alraun, Alraunpflanze, rusky Adamova golova polsky pokrzyk.

Mandragora dokázala podle dřívějších představ téměř neuvěřitelné věci. Pomocí alraunového mužíčka tak bylo možné zaklínat počasí, získat nesmrtnost a nezranitelnost, objevovat poklady, prodlužovat život atd. Kdo měl mandragoru, mohl se stát boháčem – položil-li totiž jeden den ke kořenu mandragory peníz, našel tam ráno peníze dva!! Majitel takového kořenu byl opravdu šťastlivcem a mandragora mimořádně cennou věcí a jako taková se i dědila. Ustálil se právní obyčej, že po smrti majitele mandragory kouzelný kořen připadl nejmladšímu synovi. Když tento zemřel bezdětný, měl právo na mužíčka syn nejstraší.

Bylina z Prométheových ran

Mandragoru znali již staří Egypťané a egyptští kněží nazývali její kořen „dja-dja“. Řekové považovali za mandragoru bylinu, která vyrostla z hnisu kapajícího na zem z ran Prométheových. Hrdina Prometheus odcizil oheň v sídle bohů na Olympu a za tuto krádež byl přikován ke skále na Kavkaze. Každý den k němu přilétal orel a kloval mu játra. Přes noc mu zase játra narostla, avšak další den se situace opakovala. A právě ze stále obnovovaných ran skapával hnis, jenž se na zemi měnil v rostlinu Prométheovu – mandragoru.

Slavný řecký učenec Pythagoras (jehož máme

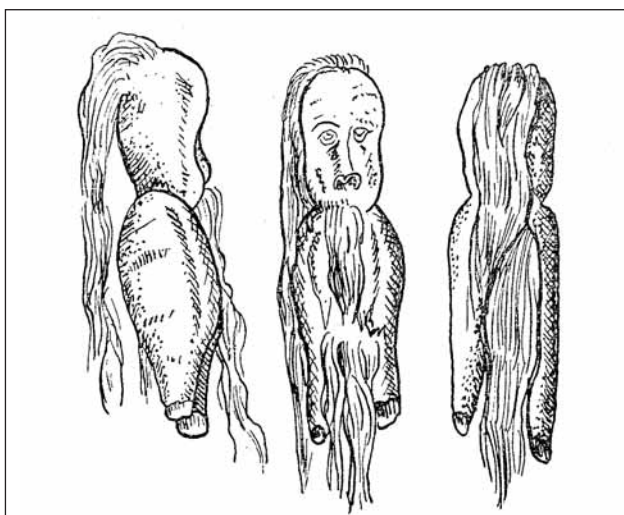
Úhledná rostlina mandragory z Polívkovy knihy "Užitkové a pamětné rostliny cizích zemí", vyšlé v roce 1908

do dnes zvečněného v tzv. Pythagorově větě) nazýval mandragoru „anthropomorfe“, tedy „člověku podobnou“. O několik století později ji pak Říman Columella obdobně označuje jako „planta semihominis“, to je, rostlinu podobnou člověku.

Vytržení kořene za pomoci psa, který pak zcepeněl

Známost této léčivky lze vysledovat ze zmínek u různých klasických autorů. Mandragoru podával nemocným známý Hippokratés a Aristoteles si zase všiml vlastnosti mandragory uvádět člověka v hluboký spánek. Pozdější složité a čarodějnickým závanějí postupy získávání mandragory za pomoci černého psa mají svůj původ asi v Theophrastově pokynu. Ten radí pro získání mandragory nejprve vyryt kolem kořene tři kruhy, okolo nich tančit a k bylině příjemnými slovy promlouvat, aby pak mohla být vytažena ze země. Později u Římanů musel zase bylinář ještě před vyjmutím mandragorového kořene ze země dbát na to, aby byl obrácen k západu.

Byly využívány především opojné účinky této rostliny: například při chirurgických operacích se čerstvě utržená mandragora držela u nosu, a tak chorého narkotizovala a znecitlivovala k bolesti. Jiným způsobem bylo přimíchávat šťávu z mandragory do vína, to pak podávat nemocným. Odvar z kořene byl doporučován při bolesti zubů a všeobecně byl též prostředkem uspávacím. Lékařům však bylo známo, že podání této léčivky ve velkém

Mužíček "Alraune" s dlouhými vlasy i vousy na kresbě z roku 1575. Vyobrazení ukazuje kořen z různých stran (z Aeskulapovy zahrady)

Mandragora – žena na výzdobě fasády někdejší lékárny v Pardubicích (foto R. Hradil)

➤ množstvím může způsobit smrt! Již v antice byl rozeznáván kořen samec, neboli mužiček, který byl bělostný a kořen ženský, který byl černý.

Ve druhém století po Kristu byla popsána mandragora jako rostlina „*kynospastos*“, to jest od psa vytržená. Rostliny se člověk při jejím získávání ze země nesměl dotknout. Kdo chtěl mandragoru získat, nemohl ji vytrhnout přímo, protože by zemřel, jakmile by se jí dotknul. Proto posloužil pes, který se přivázal k rostlině a byl lákán kusem masa. Tím vytáhl kořen mužička ze země a získal ho tak pro člověka. Sám pes ovšem následkem toho zcepeněl.

Mandragorové víno jako anestetikum při amputaci

Ve středověku se s ní setkáváme hojně. Známa abatyše Hildegarda z Bingenu ve 12. století o ní píše, že tato rostlina je pro svou značnou podobnost s tělem lidským náchylná k návodům a vnuknutím ďábelským. Vyřtý kořen se měl vložit do pramenité čisté vody po celý den a noc, aby se zbavil všech stop země. Jinak s ním pak bylo možné provádět nejrůznější ďábelské kousky. Na různé neduhy, jako třeba loupá-

ní v údech, nesnesitelné bolesti hlavy a podobně, pak Hildegarda doporučuje požití kořen mandragory. Konrád z Megenburgu zase ve století čtrnáctém na uspání nemocného radí prášek z kořene smíšený s ženským mlékem a vaječnými bílky. Touto směsí se natře plátno a položí se nemocnému na čelo a spánky. Mandragorové víno pak „ordinuje“ tomu, komu má být odňat

některý úd. Po podání alraunového vína upadne dotyčný do tak hlubokého spánku, že bolest vůbec neucítí. Nu, i když bolest a její vnímání se v průběhu vývoje lidské společnosti mohla měnit, muselo být

mandragorové víno jistě velmi silným prostředkem, pokud dotyčný po jeho požití necítil třeba amputaci nohy.

Mužik a žínka v hedvábných šatičkách

V našich středověkých spisech se objevuje mandragora také pod označením „mužik šibeniční“. Byl známa i Janu Husovi, pro něhož byla vůně mandragory symbolem křesťanských ctností. Později milovník kuriozit císař Rudolf II. kupoval za velké peníze do své sbírky také mandragorové kořínky. Byly prý uloženy do rakviček a oblečené do hedvábných červených košilek. Každé čtyři neděle byly za měsíčního novu pravidelně koupány v lázni, a když se na ně zapomnělo, bědovaly prý žalostně jako malé děti. Tyto císařovy mandragory byly dvě – mužiček, který byl větší a jmenoval se Marion a menší, ženský, čili žínka zvaná Thrudacias.

Petr Dostálék

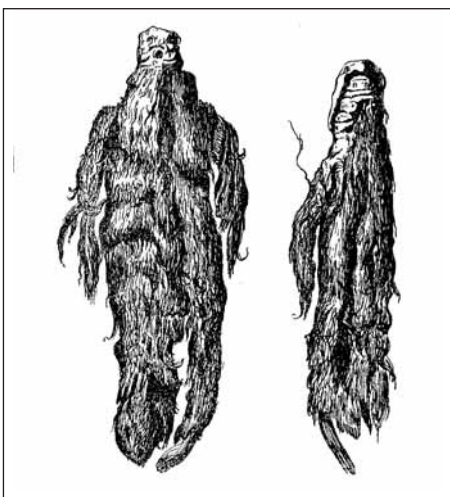
DOKONČENÍ PŘÍŠTĚ

ROSTLINY ZBLÍZKA – seznámte se s nimi

Rostlinná geometrie

Krásu pěstovaných rostlin můžeme vnímat nejen na talíři v konečné podobě lákavě upravených a chutných pokrmů, ale již během jejich růstu. Jejich proměny v čase od klíčícího semínka, křehké vzcházející rostlinky, prvních lístků, postupně se zvětšujícího rostoucího jedince, tvorby květů, plodů a zrání, které vrací rostlinu zpátky do ztuhlého semene mohou být napínavou a poučnou podívanou. Kulturní rostliny jsou krásné zdálky (třeba pestrá mozaika záhonků se zeleninou, bylinami, květinami nebo jabloně v květu) i zblízka (poetickým detailem je vánoční hvězdička rozkrojené-

ho jablka, kulaťoučké hrášky úhledně poskládané v lusk, který rozloupneme nebo zajímavá struktura povrchu dýně). Vnímejte naše plodiny na zahrádkách všemi smysly. Jako inspiraci budeme přinášet pohledy, zejména zblízka, na známé i méně známe plodiny. Právě pohledy zblízka s jejich nezvyklými tvary, barvami a strukturami mohou být současně také obrazovou hádankou, o který druh a jakou část rostliny jde. Napodruhé přinášíme jako hádanku detail jedné „rostlinné geometrie“. Víte, o jaký druh se jedná? Napovíme, že v našich poměrech jde především o rostlinu okrasnou. Nalezneme ji zejména jako soliter v zahradách. Rozluštění najdete na straně 16. (pd)

Mandragory ze sbírek císaře Rudolfa II. – každé čtyři neděle musely být koupány v lázni, a když se na ně zapomnělo, bědovaly jako malé děti! (Podle Českého lidu)

